

DOMINIKA CZERNIAK

Uniwersytet Wrocławski

WOJCIECH JASIŃSKI

Uniwersytet Wrocławski

POUCZENIA OSOBY PODEJRZANEJ ORAZ PODEJRZANEGO O UPRAWNIENIACH I OBOWIĄZKACH PROCESOWYCH PO NOWELIZACJI KODEKSU POSTĘPOWANIA KARNEGO

Prawo, a w szczególności przepisy proceduralne, powinny być tak zaprojektowane, by każdy — nie tylko prawnik — mógł stosować je w praktyce. Ich kształt musi zatem minimalizować potencjalną pokusę wykorzystywania przez organy procesowe niewiedzy niefachowych uczestników postępowania w celu takiego przeprowadzenia postępowania, które zmarginalizuje uprawnienia zagwarantowane im przez ustawodawcę. Nie ulega bowiem wątpliwości, że powszechna znajomość prawa jest fikcją¹, która nie może być bezkrytycznie przyjmowana, zwłaszcza w procesie karnym. Powyższe należy odnieść w szczególności do oskarżonego, który, będąc centralną postacią w postępowaniu karnym, znajduje się w wyjątkowo niekorzystnej sytuacji i zazwyczaj nie można od niego wymagać pełnej znajomości jego praw i obowiązków². Gwarancje procesowe przyznane mu przez ustawodawcę nie mogą więc być jedynie iluzoryczne, ale powinny znaleźć realne zastosowanie w praktyce. Konieczne jest zatem zapewnienie oskarżonemu — w granicach celów procesu karnego — niezbędnej wiedzy o jego prawach i obowiązkach procesowych³.

Choć w toku kontradiktoryjnego procesu karnego kluczowym stadium postępowania jest niewątpliwie etap jurysdykcyjny, to nie można tracić z pola widzenia znaczenia, jakie z perspektywy interesów oskarżonego ma postępowanie

¹ Por. wyrok TK z dnia 12 listopada 2001 r., P 2/01, OTK 2001, nr 8, poz. 249 oraz J. Kosowski, *Zasada informacji prawnej w polskim procesie karnym w świetle art. 16 k.p.k.*, Warszawa 2011, s. 93 i cytowana tam literatura.

² T. Spronken, *An EU-Wide Letter of Rights*, Antwerpia-Cambridge-Portland 2010, s. 3.

³ Por. H. Paluszkiwicz, *Lojalność organów procesowych a kwestia wyodrębnienia nowych zasad w systemie prawa karnego procesowego*, [w:] W. Cieślak, S. Steinborn (red.), *Profesor Marian Cieślak — osoba, dzieło, kontynuacje*, Warszawa 2013, s. 957–958.

przygotowawcze. Przede wszystkim w śledztwie oraz dochodzeniu gromadzony jest materiał dowodowy, który następnie może stanowić podstawę wydawanego w sprawie przez sąd rozstrzygnięcia. Rozwiązania kodeksowe obowiązujące zarówno przed 1 lipca 2015 r., jak i po tej dacie, nie przewidują bowiem generalnie ograniczeń w zakresie wykorzystywania dowodów utrwalonych w toku postępowania przygotowawczego. W związku z tym świadomość oskarżonego odnosząca się do jego praw i obowiązków na tym etapie postępowania może okazać się bardzo ważna z perspektywy ostatecznego rozstrzygnięcia zapadającego w jego sprawie.

Prawo do informacji o prawach i obowiązkach procesowych uznaje się za jeden z warunków rzetelnego procesu⁴. Chociaż nie zostało ono wprost wyrażone w Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (dalej: EKPC), to w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (dalej: ETPC) nie budzi wątpliwości, że jest to jedna z gwarancji efektywnej ochrony praw wynikających z art. 6 EKPC⁵. Także w prawie UE zwraca się szczególną uwagę na konieczność zapewnienia oskarżonemu niezbędnych informacji o jego prawach i obowiązkach procesowych⁶. Jak stwierdza się w preambule do dyrektywy 2012/13/UE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 22 maja 2012 r. w sprawie prawa do informacji w postępowaniu karnym, stosownie do wymogów prawa krajowego właściwe organy powinny pouczyć podejrzanego i oskarżonego o tych uprawnieniach, które są istotne dla zagwarantowania rzetelnego postępowania. W celu umożliwienia skutecznego wykonywania ich w praktyce, informacje te powinny być przekazane niezwłocznie, a najpóźniej przed pierwszym przesłuchaniem, w sposób dla podejrzanego zrozumiały oraz dostosowane do sytuacji, w jakiej aktualnie się znajduje.

W Kodeksie postępowania karnego obowiązek pouczenia uczestników postępowania o przysługujących im prawach i obowiązkach wynika przede wszystkim

⁴ Zob. I. Nowikowski, *Kilka uwag o zasadzie rzetelnego procesu (kwestie wybrane)*, [w:] J. Skorupka (red.), *Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesora Zofii Świdry*, Warszawa 2009, s. 46–50 i cytowana tam literatura.

⁵ Tak m.in. wyrok ETPC z dnia 11 grudnia 2008 r. w sprawie Panovits przeciwko Cyprowi (skarga nr 4268/04); hudoc.echr.coe.int. Por. również: T. Spronken, *An EU-Wide...*, s. 46–48 i 67.

⁶ Rada Unii Europejskiej w dniu 30 listopada 2009 r. uchwaliła rezolucję dotyczącą harmonogramu działań mających na celu wzmocnienie praw procesowych osób podejrzanych lub oskarżonych w postępowaniu karnym (tzw. program sztokholmski). W wyniku realizacji założeń wynikających z programu sztokholmskiego, oprócz wspomnianej dyrektywy 2012/13/UE w sprawie prawa do informacji w postępowaniu karnym, przyjęto: dyrektywę 2010/64/UE z dnia 20 października 2010 r. w sprawie prawa do tłumaczenia pisemnego i ustnego, dyrektywę 2013/48/UE z dnia 22 października 2013 r. w sprawie prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym i w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania oraz w sprawie prawa do poinformowania osoby trzeciej o pozbawieniu wolności i prawa do porozumiewania się z osobami trzecimi i organami konsularnymi w czasie pozbawienia wolności, a Komisja uchwaliła zalecenia 2013/C 378/02 z dnia 27 listopada 2013 r. w sprawie specjalnych gwarancji dla podejrzanych lub oskarżonych wymagających szczególnego traktowania.

z art. 16 k.p.k. Zgodnie ze wskazanym przepisem organ prowadzący postępowanie jest obowiązany pouczyć uczestników postępowania o ciążących obowiązkach i przysługujących uprawnieniach, gdy przepis szczególny tak stanowi (§ 1) oraz „w miarę potrzeby” (§ 2), gdy — mimo że przepisy szczególnie nie wprowadzają takiego obowiązku — udzielenie dodatkowych informacji jest niezbędne w świetle okoliczności konkretnej sprawy. Jeżeli organ procesowy nie dopełnił obowiązków wynikających z art. 16 k.p.k., uczestnik postępowania może uchylić się od ujemnych skutków procesowych wynikających z braku lub mylnego pouczenia. Abstrahując od sporów w doktrynie, czy wskazany przepis wyraża zasadę prawa do informacji⁷, czy też powinno się go rozpatrywać w szerszym kontekście — jako element zasady lojalności procesowej⁸ czy „uczciwej gry” (uczciwego procesu)⁹ — należy zauważyć, że zgodnie docenia się ważną rolę, jaką odgrywa obowiązek informowania uczestników procesu o ich prawach i obowiązkach. Ma on niebagatelne znaczenie dla oskarżonego i efektywnej realizacji uprawnień składających się na prawo do obrony. Obowiązek ten znajduje się niejako na przedpolu pozostałych gwarancji procesowych przyznanych mu przez ustawodawcę. Warunkiem skorzystania z danego uprawnienia jest bowiem uprzednia wiedza o jego istnieniu, a właściwe poinformowanie o obowiązkach w toku postępowania sprzyja ich wykonaniu bez konieczności sięgania po środki przymusu procesowego. W związku z powyższym w orzecznictwie zwraca się uwagę, że prawidłowa realizacja powinności wynikających z art. 16 k.p.k. jest korzystna nie tylko dla oskarżonego (czy innego uczestnika postępowania), lecz także dla organów procesowych. Słusznie podnosi się, że „pełne informowanie uczestników postępowania o nieznanym im uprawnieniach i obowiązkach powinno skutecznie przyczyniać się do tego, aby [...] wnosili do procesu to, co wnieść powinni, oraz żeby dokonywali swych czynności we właściwym czasie”¹⁰.

Analizując przepisy, które obowiązują od 1 lipca 2015 r., należy zastanowić się czy kierunek wprowadzonych zmian można uznać za słuszny. Aby to jednak ocenić, trzeba zwrócić uwagę, że jeżeli za zasadniczą funkcję pouczeń procesowych uznać pomoc oskarżonemu w zorientowaniu się w jego sytuacji procesowej, to dalece niewystarczające jest zadbanie wyłącznie o ich merytoryczną popraw-

⁷ Tak m.in. S. Szolucha, *Zasada prawa do informacji prawnej w procesie karnym*, [w:] J. Skorupka (red.), *Jawność procesu karnego*, Warszawa 2012, s. 106; J. Kosowski, *Zasada informacji prawnej...*, s. 34; M. Lipezyńska, *Zasada informacji prawnej (art. 10 k.p.k.) a system zasad procesowych polskiego procesu karnego*, PiP 1973, nr 2, s. 51.

⁸ H. Paluszkiwicz, *Lojalność organów procesowych...*, s. 960; M. Żbikowska, *O projektowanych zmianach zasady lojalności procesowej*, Prok. i Pr. 2012, nr 9, s. 84–85; A. Murzynowski, *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1994, s. 214–215.

⁹ S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2011, s. 326–329; M. Cieślak, *Polska procedura karna*, Warszawa 1984, s. 367–368; A. Kaftal, *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego — Izba karna z dnia 19 marca 1970 (VI KZP 1/70)*, NP 1971, nr 2, s. 301.

¹⁰ Uchwała Zgromadzenia Ogólnego SN z dnia 15 lipca 1974 r., Kw. Pr. 2/74, OSNKW 1974, nr 10, poz. 179.

ność. Równie ważne są bowiem dostosowanie zakresu informacji do sytuacji procesowej oskarżonego oraz sposób, w jaki informacje te są przekazywane. Pouczenie pisemne nie powinno odstraszać samą formą — zbyt dużą ilością informacji niekoniecznie istotnych na danym etapie procesu — czy nagromadzeniem terminów prawniczych¹¹, a ustne nie może polegać na wyrecytowaniu odpowiedniego przepisu kodeksu bez baczenia na to, czy określona osoba rozumiała swoje prawa i obowiązki. Wydaje się, że ten ostatni aspekt, czyli zrozumienie pouczenia przez podejrzanego i dostosowanie jego zakresu do sytuacji procesowej, w jakiej aktualnie się znajduje, jest niesłusznie niedoceniany przez ustawodawcę i organy procesowe. Warto zatem przyrzeć się nowo obowiązującym przepisom regulującym przebieg postępowania przygotowawczego w celu ustalenia, czy zapewniają one oskarżonemu uzyskanie rzetelnej i zrozumiałej informacji procesowej dotyczącej jego praw i obowiązków.

Na początku rozważań o obowiązku pouczenia podejrzanego o jego uprawnieniach procesowych należy poddać analizie przepisy zapewniające prawo do informacji osobie podejrzaną. Powodem takiego kroku są skutki, jakie dla podejrzanego mogą mieć czynności dokonywane w momencie, gdy jest on jeszcze osobą podejrzaną. Warunkiem efektywnej obrony w toku śledztwa i dochodzenia jest zapewnienie gwarancji procesowych nie tylko od momentu formalnego przedstawienia zarzutów, a więc nabycia statusu strony procesowej w postępowaniu przygotowawczym, lecz także na wcześniejszym etapie, gdy dana osoba co prawda nie ma statusu strony, ale jest oczywiste, że organy procesowe podejmują działania skierowane na jej ściganie. Osobie tej powinno zatem przysługiwać, przynajmniej w pewnym zakresie, prawo do obrony. Najdonioślejszym przejawem akceptacji powyższego założenia jest treść art. 42 ust. 2 Konstytucji RP, który stanowi, że każdy, przeciw komu prowadzone jest postępowanie karne, ma prawo do obrony we wszystkich stadiach postępowania. Słusznie Trybunał Konstytucyjny, interpretując ten przepis, stwierdza, że „sformułowanie »we wszystkich stadiach postępowania« należy [...] odnosić także do tego stadium postępowania, które poprzedza postawienie zarzutów zatrzymanemu, a więc stadium, w którym występuje uzasadnione przypuszczenie, że dana osoba mogła dopuścić się przestępstwa. Istnienie takiego przypuszczenia jest potwierdzone właśnie podjęciem przez organy procesowe czynności skierowanych na ściganie danej osoby”¹². Konieczność przyznania osobie podejrzaną prawa do obrony dostrzega także ustawodawca, wprowadzając w art. 245 § 1 k.p.k. możliwość kontaktu z adwokatem (od 1 lipca 2015 r. także radcą prawnym), jak również bezpośrednią rozmowę z nim, odbywającą się, co do zasady, w warunkach gwarantujących konfidencjonalność tego kontaktu. Jedynie w sytuacjach

¹¹ T. Spronken, *An EU-Wide...*, s. 42.

¹² Wyrok TK z dnia 11 grudnia 2012 r., K 37/11, OTK ZU, 2012/A, nr 11, poz. 133.

wyjatkowych, uzasadnionych szczególnymi okolicznościami, zatrzymujący może zastrzec, że będzie przy tej rozmowie obecny. Naturalną konsekwencją powyższego jest uregulowanie w art. 178 pkt 1 k.p.k. zakazu przesłuchania jako świadka adwokata (od 1 lipca 2015 r. radcy prawnego) działającego na podstawie art. 245 § 1 k.p.k. co do faktów, o których dowiedział się, udzielając porady prawnej. Innym przejawem ochrony osoby podejrzanej jest przepis art. 183 § 1 k.p.k., który pozwala świadkowi uchylić się od odpowiedzi na pytanie, jeżeli udzielenie odpowiedzi mogłoby narazić jego lub osobę dla niego najbliższą na odpowiedzialność za przestępstwo lub przestępstwo skarbowe. Tym samym ustawodawca, choć nie wprost i w węższym zakresie, gwarantuje prawo do milczenia nie tylko podejrzanemu (art. 175 § 1 k.p.k.), ale też osobie podejrzanej. Rozwiązanie to jawi się w zasadzie jako oczywiste. Jego brak prowadziłyby bowiem niechybnie do pozbawienia jakiegokolwiek gwarancyjnego charakteru normy z art. 175 § 1 k.p.k. Organy procesowe mogłyby w majestacie prawa doprowadzić do samooskarżenia się danej osoby, jeszcze zanim uzyskałaby ona stosowne uprawnienia procesowe. Warto zresztą na marginesie zauważyć, że prawo do milczenia wynikające z art. 183 § 1 k.p.k. jest w orzecznictwie sądowym uzupełniane także o przywilej niekaralności za przestępstwo fałszywych zeznań (art. 233 § 1 k.k.) w sytuacji umyślnego złożenia przez określoną osobę nieprawdziwego zeznania dotyczącego okoliczności mających znaczenie dla realizacji jej prawa do obrony¹³.

Przytoczone tu unormowania oraz orzecznictwo sądów korespondują z podejściem do problematyki prawa do obrony osoby podejrzanej, prezentowanym przez ETPC. Organ ten, interpretując zawarte w art. 6 ust. 1 EKPC unormowanie wskazujące, że każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy przy rozstrzygnięciu o zasadności każdego oskarżenia w wytoczonej przeciwko niemu sprawie karnej, podnosi, że odnosi się ono (w szczególności art. 6 ust. 3 statuujący minimalne gwarancje prawa do obrony) również do postępowania toczącego się przed skierowaniem sprawy do sądu¹⁴. Ochrona gwarantowana przez art. 6 EKPC przysługuje zatem od momentu „oskarżenia w sprawie karnej”, które rozumiane jest autonomicznie w stosunku do krajowych porządków prawnych i z uwzględnieniem realiów określonej sprawy. Może zatem chodzić zarówno o skierowanie oskarżenia do sądu czy formalne przedstawienie zarzutów, jak i podjęcie innych czynności, takich jak wszczęcie postępowania przygotowawczego czy zatrzymanie osoby, jeśli wyraźnie wskazują one, że dana osoba jest podejrzewana o popełnienie przestępstwa¹⁵. Ochrona zapewniana przez

¹³ Por. m.in. uchwała SN z dnia 20 września 2007 r., I KZP 26/07, OSNKW 2007, nr 10, poz. 71.

¹⁴ Por. np. wyrok ETPC z dnia 18 lutego 2010 r. w sprawie Aleksandr Zaichenko przeciwko Rosji, skarga nr 39660/02, § 36, hudoc.echr.coe.int.

¹⁵ Por. np. wyrok ETPC z dnia 18 lutego 2010 r. w sprawie Aleksandr Zaichenko przeciwko Rosji, skarga nr 39660/02, § 42, hudoc.echr.coe.int.

art. 6 EKPC obejmuje m.in. prawo do kontaktu z adwokatem¹⁶ czy prawo do nieobciążania się¹⁷.

W polskim porządku prawnym ustawodawca przewiduje konieczność dokonania pouczenia osoby podejrzanej, gdy jest ona zatrzymywana (art. 244 § 2 k.p.k.). Pouczenie to ma bardzo istotne znaczenie, gdyż jest zasadniczo pierwszym, jakie otrzymuje osoba podejrzewana o popełnienie przestępstwa. Dodatkowo dokonywane jest ono w silnie stresujących okolicznościach, kiedy dostęp do pomocy adwokata jest utrudniony, o ile w części przypadków w ogóle możliwy¹⁸.

Obowiązujące do 30 czerwca 2015 r. unormowanie regulujące treść pouczenia osoby zatrzymanej ograniczało się do obowiązku natychmiastowego poinformowania o przyczynach zatrzymania i o przysługujących zatrzymanemu prawach, w tym o prawie do skorzystania z pomocy adwokata, oraz nakazywało wysłuchać osobę zatrzymaną. Jak wskazano w innym miejscu, rozwiązanie to dalekie było od zapewnienia rzetelnej informacji o sytuacji procesowej zatrzymanego, w szczególności w zakresie fundamentalnego prawa osoby podejrzanej do niedostarczenia dowodów na swoją niekorzyść. Ustawodawca milczał bowiem w kwestii informowania zatrzymanego o możliwości składania albo nieskładania jakichkolwiek oświadczeń i ich ewentualnej późniejszej roli procesowej¹⁹. Słusznie zatem zdecydowano się na wprowadzanie od 1 lipca 2015 r. zmian w przepisie art. 244 § 2 k.p.k. Unormowanie to, w brzmieniu nadanym mu ustawą z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy — Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (dalej: ustawa nowelizująca)²⁰ zakłada, że zatrzymanego należy natychmiast poinformować o przyczynach zatrzymania i o przysługujących mu prawach, w tym o prawie do skorzystania z pomocy adwokata lub radcy prawnego, do korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza, jeżeli nie włada w wystarczającym stopniu językiem polskim, do złożenia oświadczenia i odmowy złożenia oświadczenia, do otrzymania odpisu protokołu zatrzymania, do dostępu do pierwszej pomocy medycznej, oraz o prawach wskazanych w art. 245, art. 246 § 1 i art. 612 § 2, jak również o treści art. 248 § 1 i 2, a także wysłuchać go. Z przepisem tym koresponduje dodany wyżej wymienioną ustawą art. 244 § 5 k.p.k., który zobowiązuje Ministra Sprawiedliwości do określenia, w drodze rozporządzenia, wzoru pouczenia zawierającego w szczególności informacje o przysługujących zatrzymanemu uprawnieniach: do korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza, do

¹⁶ Por. wyrok ETPC z dnia 27 listopada 2008 r. w sprawie Salduz przeciwko Turcji, skarga nr 36391/02, echr.ketse.com/doc/36391.02-en-20081127/view/.

¹⁷ Szerzej por. W. Jasiński, *Prawo do nieobciążania się — standardy strasburskie*, Prok. i Pr. 2015, nr 7–8, s. 7–34.

¹⁸ W. Jasiński, *Prawo do obrony w znowelizowanym postępowaniu przygotowawczym*, [w:] M. Kolondowska-Matejczuk, K. Szwarec (red.), *Prawo do obrony w postępowaniu penalnym. Wybrane aspekty*, Warszawa 2014, s. 76–77.

¹⁹ Por. W. Jasiński, *Prawo do obrony w znowelizowanym postępowaniu przygotowawczym...*, s. 77.

²⁰ Dz.U. z 2013 r., poz. 1247.

łożenia oświadczenia i odmowy złożenia oświadczenia w sprawie zatrzymania, do otrzymania odpisu protokołu zatrzymania, do dostępu do pierwszej pomocy medycznej, jak również prawach wskazanych w § 2, w art. 245, art. 246 § 1, art. 248 § 1 i 2 oraz art. 612 § 2, mając na względzie konieczność zrozumienia pouczenia także przez osoby niekorzystające z pomocy pełnomocnika. Przepis art. 244 § 5 k.p.k. przed jego wejściem w życie 1 lipca 2015 r. został znowelizowany ustawą z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw²¹, która merytorycznie zmodyfikowała część pouczenia dotyczącą prawa do złożenia oświadczenia i odmowy złożenia oświadczenia w sprawie zatrzymania w ten sposób, że pouczenie to ma dotyczyć prawa do złożenia oświadczenia i odmowy złożenia oświadczenia bez wskazywania, czego owo oświadczenie miałyby dotyczyć. Rozporządzenie MS z dnia 3 czerwca 2015 r. w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach zatrzymanego w postępowaniu karnym precyzuje kształt pouczenia zatrzymanego, realizując dyspozycję art. 244 § 5 k.p.k. w zw. z art. 244 § 2 k.p.k.

Przyjęte przez ustawodawcę rozwiązanie należy ocenić z jednej strony pozytywnie jako przynajmniej częściowo porządkujące problematykę pouczenia osoby podejrzanej zatrzymywanej przez Policję albo inne uprawnione organy. Nadal jednak niesatysfakcjonujące są rozwiązania dotyczące informacji o składanych przez zatrzymanego oświadczeniach. Po pierwsze, wprowadzone przez ustawodawcę pouczenie o prawie do złożenia oświadczenia i odmowy złożenia oświadczenia może okazać się w praktyce dla wielu zatrzymanych niezrozumiałe. Nie oferuje ono bowiem żadnych jasnych wskazówek dotyczących tego, czego owo oświadczenie, do którego złożenia albo niezłożenia zatrzymany ma prawo, miałyby dotyczyć. Usunięcie przez ustawodawcę w art. 244 § 5 k.p.k. — skądinąd słuszne — dookreślenia, że następuje ono „w przedmiocie zatrzymania”, wskazuje, że owo oświadczenie może dotyczyć także innych kwestii. We wzorze pouczenia wynikającym z Rozporządzenia MS z dnia 3 czerwca 2015 r. w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach zatrzymanego w postępowaniu karnym wskazuje się, że chodzi o prawo do złożenia lub odmowy złożenia oświadczenia w swojej sprawie. I takie jednak ujęcie omawianej kwestii niczego nie wyjaśnia. Trudno oprzeć się wrażeniu, że ustawodawca unika wyraźnego wskazania, że zatrzymany może odmówić składania oświadczeń dotyczących okoliczności przestępstwa, o którego popełnienie się go podejrzewa. Zwraca uwagę również sposób ujęcia omawianego uprawnienia zatrzymanego. Zarówno bowiem k.p.k., jak i wzór pouczenia zawierają informację o prawie do złożenia oświadczenia lub odmowy jego złożenia. Takie jednak ujęcie problemu zaciemnia istotę i cel tego pouczenia, którym jest ochrona prawa do milczenia, przysługującego osobie podejrzanej. Zamiast zatem prostej i oczywistej

²¹ Dz.U. z 2015 r., poz. 396.

informacji o tym, że dana osoba ma prawo milczeć, ustawodawca posługuje się enigmatycznymi eufemizmami w postaci obowiązku „wysłuchania” zatrzymanego (do 30 czerwca 2015 r.) czy prawa do złożenia oświadczenia i odmowy złożenia oświadczenia (od 1 lipca 2015 r.). Po drugie, pouczenie zatrzymanego nie zawiera żadnej jasnej wskazówki odnośnie do dalszego losu procesowego złożonego oświadczenia. Osoba zatrzymana nie otrzymuje bowiem informacji w kwestii możliwości późniejszego dowodowego wykorzystania oświadczenia w toczącym się przeciwko niej postępowaniu, co może mieć szczególne znaczenie, gdy ma ono charakter inkryminujący. Brak takiej informacji trudno uznać za przejaw lojalności procesowej. Należy zatem postulować, jak zostało to podniesione w innym miejscu²², wprowadzenie do przepisu art. 244 k.p.k. obowiązku pouczenia oskarżonego o prawie do milczenia na wzór amerykańskiej Mirandy. Tylko takie proste rozwiązanie zapewni zatrzymanemu pełną i zrozumiałą informację o prawie do milczenia, a także rozwieje ewentualne wątpliwości odnośnie do możliwości procesowego wykorzystania oświadczeń złożonych przez osobę zatrzymaną. Pouczenie to powinno zostać udzielone ustnie już w trakcie zatrzymania, co lepiej zagwarantuje prawo zatrzymanego do milczenia niż, nie zawsze możliwe do wręczenia natychmiast, pouczenie pisemne. Pouczenie na piśmie byłoby więc wyłącznie potwierdzeniem otrzymanej ustnie informacji. Zaletą przedstawionego rozwiązania jest to, że sprzyja ono równości broni stron, zapewniając, że „organy ścigania nie mogą wyzyskiwać niewiedzy lub niekomfortowego położenia zatrzymanego w celu uzyskania oświadczeń, których osoba ta, mając pełną świadomość ich konsekwencji, prawdopodobnie nigdy by nie złożyła”²³.

Drugim, istotnym z perspektywy osoby podejrzanej pouczeniem jest poinformowanie o prawie do nieobciążania się w sytuacji, w której miałyby ona być przesłuchiwana jako świadek. Warto podkreślić, że informacja ta ma znaczenie nie tylko dla osoby podejrzanej, ale też każdego sprawcy przestępstwa albo przestępstwa skarbowego, który jest przesłuchiwany w charakterze świadka, a organy procesowe nie mają wiedzy o tym, że jest on sprawcą przestępstwa albo przestępstwa skarbowego. Ustawodawca w przepisie art. 191 § 2 k.p.k. przewiduje, że świadka należy uprzedzić o treści art. 183 § 1 k.p.k., jeżeli ujawnią się okoliczności objęte tym przepisem²⁴. Przepis art. 191 § 2 k.p.k. dotyczy każdego przesłuchania. Znaczenie dla omawianej kwestii ma jednak również przepis art. 300 § 3 k.p.k. w brzmieniu nadanym mu ustawą z dnia 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka²⁵, który wszedł w życie 8 kwietnia 2015 r. i stanowi, że przed pierwszym przesłuchaniem poucza się

²² Por. W. Jasiński, *Prawo do obrony w znowelizowanym postępowaniu przygotowawczym...*, s. 78.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Przepis ten zarówno przed, jak i po 1 lipca 2015 r. brzmi tak samo.

²⁵ Dz.U. z 2015 r., poz. 21.

świadka o jego uprawnieniach i obowiązkach określonych w art. 177–192a k.p.k., a więc także o przepisie art. 183 § 1 k.p.k. Przepis art. 300 § 3 k.p.k., jak wynika z jego umiejscowienia w rozdziale dotyczącym postępowania przygotowawczego, dotyczy jednak tylko tego etapu postępowania. Łączna analiza obu powyższych unormowań prowadzi zatem do wniosku, że każdorazowo przed pierwszym przesłuchaniem w postępowaniu przygotowawczym należy świadka pouczyć o treści art. 183 § 1 k.p.k. Z kolei przed każdym kolejnym przesłuchaniem należy to uczynić, jeżeli ujawnią się okoliczności objęte tym przepisem, a więc organ procesowy ma podstawy do przypuszczenia, że wzywany świadek może być sprawcą czynu zabronionego będącego przestępstwem lub przestępstwem skarbowym.

Omawiane rozwiązanie może budzić wątpliwości. Po pierwsze, należy zauważyć, że przepis art. 300 § 3 k.p.k. ma zastosowanie wyłącznie w postępowaniu przygotowawczym. Tymczasem może zdarzyć się tak, że pierwsze przesłuchanie świadka odbędzie się w postępowaniu sądowym. Nawet jeśli ustawodawca zakłada, że w świetle celów postępowania przygotowawczego (por. art. 297 pkt 4 k.p.k.) będzie to stanowiło sytuację wyjątkową, to nie można jej w praktyce wykluczyć. Oznacza to, że w przytoczonym przypadku pouczenie o treści art. 183 § 1 k.p.k. następować będzie na zasadach określonych w art. 191 § 2 k.p.k., a więc nie w każdej sytuacji, jak nakazuje art. 300 § 3 k.p.k. Trudno uzasadnić sensowność tej odmienności. Po drugie, należy podnieść, że gwarancja prawa do milczenia zawarta w art. 183 § 1 k.p.k. obejmuje sytuację narażenia świadka lub osoby dla niego najbliższej na odpowiedzialność za jakiegokolwiek przestępstwo lub przestępstwo skarbowe. Nie sposób zatem racjonalnie oczekiwać od organu procesowego, że będzie on w stanie przewidzieć każdą, a nawet większość sytuacji, w których świadek mógłby, odpowiadając na pytania, doprowadzić do samooskarżenia. To zaś powoduje, że nie każda osoba, która potencjalnie powinna zostać pouczona o prawie do odmowy odpowiedzi na pytanie, otrzyma taką informację przed pierwszym przesłuchaniem odbywającym się na innym etapie niż postępowanie przygotowawcze oraz przed każdym kolejnym przesłuchaniem. Po trzecie, w omawianym kontekście warto również zwrócić uwagę na to, że ustawodawca wprowadza w art. 191 § 2 k.p.k. wymóg każdorazowego pouczenia świadka o prawie do odmowy złożenia zeznań na podstawie art. 182 k.p.k. Tymczasem okoliczności wymienione w tym przepisie uprawniające do odmowy złożenia zeznań w praktyce dużo łatwiej jest ustalić niż potencjalne konfiguracje objęte art. 183 § 1 k.p.k. Mało racjonalne wydaje się więc obowiązkowe — a nie zrelatywizowane do potrzeb — pouczanie o kwestii, która zasadniczo może zostać ustalona przez organ procesowy przesłuchujący świadka (np. bycie osobą najbliższą dla oskarżonego), a zarazem pouczanie tylko, gdy zaistnieje potrzeba, o prawie z art. 183 § 1 k.p.k., w sytuacji gdy ustalenie, że taka potrzeba zachodzi, bardzo często leży poza możliwościami organu przesłuchującego. W świetle powyższego należy postulować, aby ustawodawca wprowadził wymóg każdorazowego pouczenia

świadka przed przesłuchaniem o treści art. 183 § 1 k.p.k.²⁶ Tylko bowiem taka postać pouczenia zapewni świadkowi niezbędną wiedzę chroniącą go przed samooskarżeniem.

Po dokonaniu analizy węzłowych przepisów regulujących prawo do informacji osoby podejrzanej należy skupić uwagę na przewidzianych w postępowaniu przygotowawczym przepisach regulujących obowiązek pouczenia podejrzanego o jego prawach i obowiązkach.

Przepisem o niewątpliwie zasadniczym znaczeniu jest art. 300 § 1 k.p.k. Zawiera on katalog pouczeń, których organ procesowy powinien dokonać przed pierwszym przesłuchaniem podejrzanego. W stanie prawnym obowiązującym do 30 czerwca 2015 r. przepis ten zobowiązywał do pouczenia podejrzanego o prawie do składania wyjaśnień, do odmowy składania wyjaśnień lub odmowy odpowiedzi na pytania, do składania wniosków o dokonanie czynności śledztwa lub dochodzenia, do korzystania z pomocy obrońcy, do końcowego zaznajomienia z materiałami postępowania, jak również o uprawnieniu określonym w art. 301 k.p.k. oraz o obowiązkach i konsekwencjach wskazanych w art. 74, 75, 138 i 139 k.p.k. Stosowne pouczenie należało wręczyć podejrzanemu na piśmie. Jego otrzymanie potwierdzał on podpisem. Jeden egzemplarz pouczenia podpisany przez podejrzanego włączany był do akt sprawy.

W praktyce podejrzany jest jednak informowany o swoich obowiązkach i uprawnieniach nieco szerzej niż wynikałoby to z art. 300 § 1 k.p.k. Rozporządzenie MS z dnia 30 maja 2014 r. w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach podejrzanego w postępowaniu karnym²⁷ określało bowiem wzór pouczenia, w którym wskazuje się również na to, że prawo składania wyjaśnień przysługuje też na piśmie (art. 175 § 1 k.p.k.), doprecyzowuje się kwestie dotyczące korzystania z pomocy obrońcy (przytoczenie treści art. 77, 78 § 1, 627 i 629 k.p.k.), informuje się o prawie do korzystania z pomocy tłumacza, o prawie do informacji o treści zarzutów, ich uzupełnieniu i zmianach oraz kwalifikacji prawnej zarzucanego przestępstwa, prawie dostępu do akt sprawy w postępowaniu przygotowawczym, możliwości sporządzania odpisów i kopii z tych akt, a także możliwości odmowy dostępu do akt ze względu na ważny interes państwa lub dobro postępowania, prawie do złożenia wniosku o skierowanie sprawy do postępowania mediacyjnego w celu pogodzenia się z pokrzywdzonym oraz o tym, że pozytywne wyniki przeprowadzonej mediacji są brane pod uwagę przez sąd przy wymiarze kary. Wzór pouczenia zawarty w wyżej wymienionym rozporządzeniu zawierał również informacje dotyczące praw oskarżonego w trybie przyspieszonym w toku tzw. rozprawy odmiejscowionej oraz o terminach wniesienia wniosku o uzasadnienie wyroku oraz apelacji we wskazanym trybie szczególnym.

²⁶ Tak również J. Kosowski, *Zasada informacji prawnej...*, s. 190 i cytowana tam literatura.

²⁷ Dz.U. z 2014 r., poz. 761.

Podejrzany był ponadto informowany o obowiązku wskazania adresu, na który kierowana będzie korespondencja procesowa²⁸.

W stanie prawnym obowiązującym od 1 lipca 2015 r. ustawodawca rozszerzył katalog pouczeń określony w art. 300 § 1 k.p.k. Nakłada on bowiem obowiązek poinformowania podejrzanego dodatkowo o: prawie do informacji o treści zarzutów i ich zmianach, prawie do wystąpienia o obrońcę z urzędu w wypadku określonym w art. 78 k.p.k., prawie do skorzystania z mediacji. Wprost uregulowano w ustawie również obowiązek pouczenia o uprawnieniu do korzystania z pomocy tłumacza (art. 72 § 1 k.p.k.). Nowe brzmienie art. 300 § 1 k.p.k. zobowiązuje ponadto organ procesowy do pouczenia podejrzanego o trybie awizowania korespondencji procesowej oraz konsekwencjach jej niepodjęcia w ustawowym terminie (art. 133 § 2 k.p.k.). Przepis art. 300 § 1 k.p.k. nakazuje również pouczyć podejrzanego o treści art. 335 k.p.k., a więc zasadach, na jakich może on zostać skazany bez przeprowadzenia rozprawy, a także o brzmieniu art. 60a k.k., który przewiduje szczególne rozwiązania dotyczące wymiaru kary orzekanej w związku ze skazaniem bez rozprawy, treści art. 338a oraz 387 k.p.k., a więc trybie i warunkach dobrowolnego poddania się odpowiedzialności karnej, i treści art. 59a k.k., który reguluje instytucję tzw. umorzenia restytucyjnego.

Analiza rozszerzonego katalogu pouczeń podejrzanego określonego w art. 300 § 1 k.p.k. prowadzi w pierwszej kolejności do wniosku, że w zasadzie zmiany wchodzące w życie od 1 lipca 2015 r. zostały w istotnej części już zrealizowane przez wydanie Rozporządzenia MS z dnia 30 maja 2014 r. w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach podejrzanego w postępowaniu karnym. Pomimo tego, rozszerzenie katalogu pouczeń zawartego w art. 300 § 1 k.p.k. należy — co do zasady — ocenić pozytywnie. Niestety nadal budzi on wątpliwości zarówno z perspektywy konieczności informowania o prawach w nim zawartych, jak i z perspektywy swojej niekompletności.

W odniesieniu do pierwszej z podniesionych kwestii należy zauważyć, że zbędne jest, wynikające z Rozporządzenia MS z dnia 11 czerwca 2015 r. w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach podejrzanego w postępowaniu karnym, pouczenie podejrzanego o uprawnieniach przysługujących mu w toku postępowania przyspieszonego. Wzór pouczenia stosowany jest we wszystkich postępowaniach karnych, podczas gdy w 2014 r. na przesłanych do sądu 297 836 spraw tylko 292 rozpoznano w trybie przyspieszonym²⁹. Omawiane pouczenia mają zatem zastosowanie w promilu spraw, które są prowadzone lub nadzorowane przez prokuratora. Ponadto dotyczą one etapu jurysdykcyjnego (w tym nawet wnoszenia apelacji). Nie wydaje się więc ani konieczne, ani celowe informowanie o wskazanych powyżej prawach już przed pierwszym przesłucha-

²⁸ Trudno jednak zrozumieć, dlaczego we wzorze pouczenia w tym miejscu pojawia się odeślanie do art. 133 § 2 k.p.k., który w ogóle tej kwestii nie dotyczy.

²⁹ Por. *Sprawozdanie z działalności powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w sprawach karnych za rok 2013*, s. 6, <http://pg.gov.pl/sprawozdania-i-statystyki/>.

niem w postępowaniu przygotowawczym, tym bardziej że z różnych powodów może okazać się, iż oskarżony nie będzie miał w ogóle możliwości skorzystania z nich (np. sprawa zostanie przekazana przez sąd prokuratorowi). Pouczenie o prawach przysługujących w postępowaniu przyspieszonym uzasadnione jest wyłącznie w tych sprawach, które będą się w tym trybie toczyć w sądzie, a dodatkowo powinno ono nastąpić na etapie doręczenia wniosku o rozpoznanie sprawy (art. 517e § 1 i 2 k.p.k.), a nie już w postępowaniu przygotowawczym. Odrębną kwestią jest zresztą konieczność pouczenia nawet na etapie doręczenia wniosku o rozpoznanie sprawy o warunkach zaskarżenia wyroku wydanego w I instancji, skoro pouczenie to i tak dokonywane jest po podaniu ustnych motywów rozstrzygnięcia (por. art. 100 § 8 w zw. z art. 517a § 1 k.p.k.)³⁰.

Należy zauważyć, że wzór pouczenia określony w Rozporządzeniu MS z dnia 11 czerwca 2015 r. w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach podejrzanego w postępowaniu karnym nie realizuje wynikającego z art. 300 § 1 k.p.k. obowiązku poinformowania o treści art. 133 § 2 k.p.k. Zamiast tego podejrzanym jest informowany — skądinąd słusznie — o obowiązku wskazania adresu, na który kierowana będzie korespondencja procesowa. Wejście w życie znowelizowanego art. 300 § 1 k.p.k. w dniu 1 lipca 2015 r. powinno zatem wymusić zawarcie w pouczeniu informacji dotyczącej zasad awizowania korespondencji procesowej.

Zasadniczo pozytywnie należy ocenić zawarcie we wzorze pouczenia informacji dotyczącej zasad zawierania porozumień procesowych oraz warunków tzw. umorzenia restytucyjnego z art. 59a k.k. W tym jednak kontekście przedwczesne wydaje się informowanie oskarżonego o możliwości skorzystania (nawet na podstawie art. 338a k.p.k.) z instytucji dobrowolnego poddania się odpowiedzialności karnej. Oczywiście nie można wykluczyć, że oskarżony będzie chciał złożyć wniosek z art. 338a k.p.k. jeszcze w postępowaniu przygotowawczym. Należy zauważyć, że nie będą to sytuacje częste, gdyż w większości z nich możliwe będzie porozumienie się w ramach instytucji skazania bez rozprawy. Ponadto celowe wydaje się utrzymanie liczby dokonywanych pouczeń w rozsądnych granicach, tak aby druk pouczenia nie zajmował kilku zapisanych drobnym pismem kartek i był on czytelny dla przeciętnego podejrzanego, który chciałby z niego skorzystać. Przy takim założeniu słuszne jest ograniczenie pouczeń do niezbędnego minimum, które, jak zostanie to wskazane w dalszej części opracowania, w stosunku zarówno do aktualnej, jak i znowelizowanej treści art. 300 § 1 k.p.k. wymaga uzupełnienia o daleko ważniejsze informacje niż treść art. 338a i 387 k.p.k.

³⁰ Na marginesie warto zauważyć, że w praktyce w postępowaniu przyspieszonym stosuje się odrębne formularze, zatem tym bardziej nieuzasadnione wydaje się rozbudowanie katalogu pouczeń podejrzanego dokonywanych w oparciu o art. 300 § 1 k.p.k. Por. <http://www.policja.pl/pol/kgp/bsk/dokumenty/zagadnienia-procesu-kar/obowiazujace-akty/110372,Pouczenia-podejrzanego.html>.

Nie negując zasadności poinformowania podejrzanego o instytucji skazania bez rozprawy (zwłaszcza w kontekście precyzyjnego określenia przedmiotu porozumienia procesowego oraz kategorii przestępstw, w których możliwe jest zastosowanie omawianego trybu konsensualnego), za niewystarczające należy jednak uznać samo przytoczenie treści przepisu art. 335 § 1 i 2 k.p.k. wraz z poinformowaniem podejrzanego o możliwości wymierzenia przez sąd kary nadzwyczajnie złagodzonej, zgodnie z treścią zawartego porozumienia (art. 60a k.k.). Wydaje się bowiem, że taka informacja może być dla niego nie tylko niezrozumiała, ale wręcz myląca. Powyższe jawi się jako szczególnie niebezpieczne z perspektywy ochrony interesu podejrzanego w przypadku skierowania wniosku z art. 335 § 1 k.p.k. Wskazany przepis stanowi, że oskarżyciel występuje do sądu z wnioskiem o wydanie na posiedzeniu wyroku skazującego i orzeczenie uzgodnionych z oskarżonym kar lub innych środków przewidzianych za zarzucany mu występki, jeżeli przyznaje się on do winy, a w świetle jego wyjaśnień okoliczności popełnienia przestępstwa i wina nie budzą wątpliwości, natomiast postawa oskarżonego wskazuje, że cele postępowania zostaną osiągnięte. Jednak mimo że podejrzany lojalnie współpracuje z organami ścigania, ustawodawca nie gwarantuje mu, że jego zachowanie na pewno doprowadzi do wydania wyroku w trybie konsensualnym. Wniosek z art. 335 k.p.k. może bowiem nie zostać uwzględniony przez sąd, pokrzywdzony może sprzeciwić się skazaniu oskarżonego bez przeprowadzenia rozprawy, a prokurator — traktując podejrzanego dość instrumentalnie — może wycofać się z zawartego porozumienia³¹. Ponadto należy zauważyć, że przynajmniej na gruncie wykładni literalnej przepisów regulujących instytucję skazania bez rozprawy protokół wyjaśnień podejrzanego pozostaje w aktach sprawy także wtedy, gdy sąd nie uwzględni wniosku o skazanie bez rozprawy. Nie tylko zatem obligatoryjnie przekazuje się go do sądu orzekającego³², ale nie ma także żadnych przeszkód, by następnie został on odczytany na rozprawie przez prokuratora czy pokrzywdzonego działającego w charakterze oskarżyciela posiłkowego³³. Dlatego też minimum uczciwości procesowej wobec podejrzanego wymaga, by w ślad za pouczeniem o treści art. 335 k.p.k. poinformować go o potencjalnych innych kon-

³¹ Możliwość wycofania się prokuratora z porozumienia z podejrzanym w trybie art. 335 k.p.k. bez dostatecznie uzasadnionych powodów jest słusznie krytykowana w piśmiennictwie. Por. S. Ładoś, *Dobrowolne poddanie się karze a zasada pacta sunt servanda. Refleksje z punktu widzenia praktyki sądowej*, [w:] C. Kulesza (red.), *Ocena funkcjonowania porozumień procesowych*, Warszawa 2009, s. 93–94. Por. też W. Jasiński, *Upraszczanie procesu karnego a strasburski standard jego rzetelności: uwagi na tle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, [w:] T. Grzegorzczak (red.), *Funkcje procesu karnego: księga jubileuszowa Profesora Janusza Tylmana*, Warszawa 2011, s. 620–625.

³² Por. art. 334 § 1 k.p.k.

³³ Zgodnie z art. 389 § 1 k.p.k., jeżeli oskarżony odmawia wyjaśnień lub wyjaśnia odmiennie niż poprzednio albo oświadcza, że pewnych okoliczności nie pamięta, strona może na rozprawie odczytywać tylko w odpowiednim zakresie treść protokołów jego wyjaśnień złożonych poprzednio w charakterze oskarżonego w tej lub innej sprawie w postępowaniu przygotowawczym.

sekwencjach decyzji o zawarciu porozumienia procesowego, czyli przede wszystkim o możliwości wykorzystania złożonych przez niego wyjaśnień w przypadku nieuwzględnienia wniosku przez sąd³⁴, oraz o tym, że sprzeciw pokrzywdzonego przekreśla możliwość skorzystania z instytucji skazania bez rozprawy, a także wskazać, że nawet gdy przyzna się do winy, sąd nie ma obowiązku zaakceptować uzgodnionych z prokuratorem kar i innych środków reakcji prawnokarnej³⁵.

Oprócz wskazanych powyżej wątpliwości odnośnie do treści znowelizowanego art. 300 § 1 k.p.k. warto również podkreślić, że przepis ten pomija niestety przynajmniej kilka istotnych pouczeń, które podejrzany powinien otrzymać przed pierwszym przesłuchaniem w śledztwie albo dochodzeniu, tak aby mieć wiedzę niezbędną z perspektywy jego prawa do obrony. Analizując treść art. 300 § 1 k.p.k., nie można bowiem oprzeć się wrażeniu, że ustawodawca pominął te uprawnienia, które pozwalają podejrzanemu zaangażować się w postępowanie przygotowawcze. Poza pouczeniem o prawie do zgłaszania wniosków o dokonanie czynności śledztwa lub dochodzenia (art. 315 § 1 k.p.k.) nie wskazuje się, w jaki sposób podejrzany może aktywnie w nim uczestniczyć. Tymczasem wydaje się, że jego rola nie powinna sprowadzać się wyłącznie do biernej obserwacji czynności podejmowanych przez organy ścigania. Kwestia ta została szczegółowo omówiona w innym miejscu³⁶. Nie powtarzając zatem w całości zawartych tam uwag, należy postulować, aby katalog z art. 300 § 1 k.p.k. uzupełnić o informacje dotyczące:

- statusu podejrzanego w postępowaniu przygotowawczym, a więc tego, że jest on jego stroną (art. 299 § 1 k.p.k.),
- zakresu i zasad dostępu do akt postępowania przygotowawczego³⁷,

³⁴ O ile oczywiście uznać, że za takim wnioskiem przemawia interpretacja przepisów dotyczących skazania bez rozprawy.

³⁵ Obecnie o instytucji skazania bez rozprawy informuje się podejzanego w postępowaniu przyspieszonym. Pouczenie to sprowadza się jednak do literalnego przytoczenia treści przepisu art. 335 k.p.k. bez jakiegokolwiek wyjaśnienia znaczenia tej instytucji. Por. <http://www.policja.pl/pol/kgp/bsk/dokumenty/zagadnienia-procesu-kar/obowiazujace-akty/110372,Pouczenia-podejrzanego.html>.

³⁶ W. Jasiński, *Prawo do obrony w znowelizowanym postępowaniu przygotowawczym...*, s. 79–80.

³⁷ Zauważyć należy, że Rozporządzenie MS z dnia 11 czerwca 2015 r. w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach podejrzanego w postępowaniu karnym zawiera pouczenie o tej kwestii. Należy jednak postulować jego rozszerzenie o informacje istotne praktycznie, takie jak choćby odpłatność za sporządzane kopie czy warunki zapoznawania się z tymi materiałami akt postępowania, które zawierają informacje prawnie chronione. Należałoby ponadto pouczyć podejrzanego o możliwości zaskarżenia rozstrzygnięcia o odmowie dostępu do akt postępowania (art. 159 k.p.k.). Otwartą kwestią pozostaje natomiast pouczenie o dostępie do akt sprawy na podstawie art. 156 § 5a k.p.k. Ustawodawca przewidział takie pouczenie w art. 263 § 8 k.p.k. i można byłoby uznać to za wystarczające. Przepis ten jednak wymaga korekty, gdy stanowi on, że pouczenie następuje w wypadku zastosowania tymczasowego aresztowania, podczas gdy powinno ono nastąpić w momencie kierowania stosownego wniosku przez prokuratora.

— reguł dotyczących udziału w czynnościach postępowania przygotowawczego (art. 315–318 k.p.k.),

— reguł doręczenia korespondencji procesowej i skutków jej niepodjęcia (w szczególności art. 132, 133, a także art. 136 i 137 k.p.k.).

Określony powyżej katalog uzupełniających pouczeń pozwoli podejrzanemu poznać najistotniejsze uprawnienia i obowiązki procesowe w postępowaniu przygotowawczym, a zarazem nie doprowadzi do nadmiernego rozbudowania pouczenia udzielanego na podstawie art. 300 § 1 k.p.k.

Przepis art. 300 § 1 k.p.k. — jak już zostało wcześniej wskazane — ma niewątpliwie największe znaczenie z perspektywy zagwarantowania podejrzanemu rzetelnej informacji o jego prawach i obowiązkach procesowych. Mając jednak na uwadze, że zasadniczą funkcją pouczeń kierowanych do uczestników postępowania jest pomoc im w zorientowaniu się w sytuacji procesowej, nie można zapominać o pozostałych uprawnieniach podejrzanego, o których bezwzględnie należy go poinformować. Zgodnie z art. 313 § 3 k.p.k. organ procesowy po poinformowaniu podejrzanego o treści zarzutów (art. 313 § 1 k.p.k.) ma obowiązek pouczyć go o prawie żądania sporządzenia pisemnego uzasadnienia lub podania mu ustnie podstaw zarzutów. Z uprawnień tych może on skorzystać do chwili zawiadomienia o terminie zapoznania z materiałami postępowania przygotowawczego. Prawo żądania, by organ wytłumaczył, dlaczego uznaje, że istnieje dostatecznie uzasadnione podejrzenie, iż czyn popełniła określona osoba, jest niewątpliwie zabezpieczeniem prawa do obrony. Co istotne, organ procesowy nie może odmówić uzasadnienia — ustnego lub pisemnego — jeżeli podejrzany złożył stosowny wniosek. Dzięki temu osoba, przeciwko której prowadzone jest postępowanie, może poznać motywację organu procesowego, skontrolować zasadność stawianych jej zarzutów³⁸ oraz podjąć decyzję co do strategii obrony. Dodatkowo ma ona możliwość zorientować się, jakimi dowodami dysponują organy ścigania. W uzasadnieniu — niezależnie od formy — należy bowiem w zwięzły sposób przytoczyć okoliczności faktyczne i wskazać na określone dowody, które skutkowały przedstawieniem zarzutów. Ponadto nic nie stoi na przeszkodzie, by podejrzany zażądał, niezwłocznie po przedstawieniu mu zarzutów, ustnego wyjaśnienia podstawy faktycznej decyzji organu procesowego, a następnie wnioskuje o sporządzenie uzasadnienia na piśmie³⁹. W doktrynie wskazuje się, że chociaż taki sposób udzielania informacji podejrzanemu „grzeszy pewną ulotnością”, jest jednocześnie najbardziej przystępną formą zapo-

³⁸ P.K. Sowiński, *Uprawnienia składające się na prawo oskarżonego do obrony*, Rzeszów 2012, s. 74–75.

³⁹ Wskazuje się jednak, że odwrotna konfiguracja jest niemożliwa, ponieważ „pisemne uzasadnienie konsumuje ustne” i po jego doręczeniu podejrzany nie może domagać się ponownego wyjaśnienia przyczyn zarzutów. Tak R.A. Stefański, *Komentarz do art. 313 k.p.k.*, el/LEX 1998.

znania się przez niego z okolicznościami faktycznymi, istotnymi ze względu na czekające go przesłuchanie⁴⁰.

Zgodnie z art. 314 zd. 2 k.p.k. uprawnienia z art. 313 § 3 k.p.k. aktualizują się wtedy, gdy zachodzi konieczność wydania nowego postanowienia o przedstawieniu zarzutów. W tym kontekście warto zwrócić uwagę na rozbieżność w związku z uprawnieniem podejrzanego do znajomości stawianych mu zarzutów oraz żądania ich uzasadnienia. Przepis art. 314 zd. 1 k.p.k. nakłada na organ procesowy bezwzględny obowiązek poinformowania podejrzanego o rozszerzeniu zarzutów, istotnej modyfikacji w opisie zarzucanego mu czynu⁴¹ oraz zmianie kwalifikacji prawnej czynu na surowszą. W takim przypadku sporządza się nowe postanowienie o przedstawieniu zarzutów, niezwłocznie ogłasza się je podejrzanemu i przesłuchuje go. Natomiast art. 300 § 1 k.p.k. stanowi o prawie do informacji o treści zarzutów i ich zmianach. Pojawia się zatem wątpliwość, czy pouczenie z art. 300 § 1 k.p.k. należy interpretować przez pryzmat art. 314 k.p.k., czy może powinno się przypisywać mu autonomiczne znaczenie. W konsekwencji rodzi się pytanie, czy modyfikacja w opisie czynu zarzucanego podejrzanemu — co prawda wpływająca ona na strategię obrony, ale nie można przyjąć, że jej skutkiem jest uniemożliwienie odpiernania zarzutów przez podejrzanego lub zmiana kwalifikacji prawnej na łagodniejszą — nakłada na organy procesowe obowiązek poinformowania podejrzanego o zaistniałych zmianach, a w związku z tym, czy może on domagać się sporządzenia (lub ustnego przedstawienia) uzasadnienia „skorygowanych” zarzutów. Nie ulega bowiem wątpliwości, że informacja o każdej zmianie zarzutów i jej przyczynach — nie tylko tej niekorzystnej z perspektywy interesów oskarżonego — byłaby pożądana i umożliwiłaby mu podjęcie właściwej obrony w nowym kierunku⁴². Na marginesie warto także zauważyć, że przepis art. 314 k.p.k. nie koresponduje z § 69 ust. 2 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 września 2014 r. — Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury, który stanowi, że postanowienie o zmianie zarzutów wydawane jest nie tylko w sytuacjach wskazanych w art. 314 k.p.k., ale też, jeśli zarzucony czyn należy zakwalifikować z przepisu o takim samym zagrożeniu ustawowym lub z łagodniejszego przepisu, gdy ma to znaczenie dla obrony podejrzanego. Pojawia się zatem pytanie, czy także i w tych przypadkach przysługują podejrzanemu uprawnienia do uzyskania informacji o treści nowych zarzutów oraz ich podstawach.

⁴⁰ P.K. Sowiński, *Uprawnienia składające się na prawo...*, s. 74.

⁴¹ Wskazuje się, że istotna modyfikacja w opisie czynu zarzucanego oskarżonemu to taka modyfikacja, która „bez zmiany zarzutów doprowadziłaby do uniemożliwienia obrony”. Tak P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. II, Warszawa 2011, s. 134.

⁴² P.K. Sowiński, *Uprawnienia składające się na prawo...*, s. 73.

Wydaje się, że prawo do informacji o treści zarzutów i ich zmianach, o którym mowa w art. 300 § 1 k.p.k., ma autonomiczne znaczenie⁴³. Podejrzanego powinno się poinformować o każdej modyfikacji zarzutów. Otwartą kwestią pozostaje natomiast istnienie uprawnienia do żądania ustnego lub pisemnego uzasadnienia, jeżeli zmiana zarzutów nie pociągała za sobą obowiązku sporządzenia nowego postanowienia. Z jednej strony względy ekonomii procesowej przemawiają za odrzuceniem takiej możliwości, z drugiej zaś podejrzany powinien wiedzieć, dlaczego organ procesowy zmienił wcześniejszą decyzję i na jakich dowodach się oparł. Nic nie stoi na przeszkodzie, żeby organ z własnej inicjatywy wyjaśnił przyczyny modyfikacji wcześniej postawionych zarzutów np. podczas przesłuchania podejrzanego. Nie wydaje się jednak, by w przypadku modyfikacji zarzutów, w inny sposób niż wskazane w art. 314 k.p.k., podejrzanemu przysługiwało uprawnienie do żądania ich uzasadnienia, wskazane w art. 313 § 3 k.p.k. Za takim wnioskiem przemawia też wykładnia literalna art. 314 zd. 2 k.p.k.

Oprócz pouczeń z art. 300 § 1, 313 § 3 i 314 k.p.k. ustawodawca wprowadza obowiązek poinformowania podejrzanego o uprawnieniach i obowiązkach w toku postępowania przygotowawczego jeszcze w dwóch sytuacjach: w związku z przeprowadzeniem czynności zapoznania stron z materiałami postępowania przygotowawczego (art. 321 § 5 k.p.k.) oraz zamknięciem śledztwa (dochodzenia) i skierowaniem do sądu aktu oskarżenia (art. 334 § 5 k.p.k.).

Przed przystąpieniem do analizy zakresu pouczeń związanych z zapoznaniem podejrzanego z materiałami postępowania przygotowawczego w pierwszej kolejności warto wskazać na rolę omawianej instytucji w znowelizowanym Kodeksie postępowania karnego. Niewątpliwie od 1 lipca 2015 r., z uwagi na ograniczenie materiałów z postępowania przygotowawczego, które przekazywane będą do sądu wraz z aktem oskarżenia, wzrosło jej znaczenie. W założeniach projektodawców selekcja materiału z akt postępowania przygotowawczego powinna sprzyjać zwiększeniu kontrydiktoryjności procesu oraz przyczynić się do usprawnienia przebiegu postępowania jurysdykcyjnego⁴⁴.

W związku z tym, że to prokurator określa zakres materiałów przekazywanych do sądu, konieczne stało się odpowiednie zabezpieczenie interesów stron postępowania przygotowawczego, w szczególności podejrzanego. Dlatego też ustawodawca zdecydował się, po pierwsze, na przemodelowanie warunków udostępniania stronom akt postępowania przygotowawczego. Nowy przepis art. 156 § 5 k.p.k. stanowi, że organ prowadzący postępowanie nie może ograniczyć podej-

⁴³ Tak również T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego*, t. I, Warszawa 2014, s. 1029. Warto także odnieść się do art. 6 ust. 4 dyrektywy w sprawie prawa do informacji w postępowaniu karnym, który nakłada na państwa członkowskie obowiązek zapewnienia osobom podejrzanym lub oskarżonym niezwłocznej informacji o czynie zabronionym, o którego popełnienie są one podejrzane lub oskarżone, w przypadku gdy jest to konieczne do zagwarantowania rzetelności postępowania.

⁴⁴ Uzasadnienie Projektu ustawy o zmianie ustawy Kodeks karny, Kodeks postępowania karnego i niektórych innych ustaw, bip.ms.gov.pl/pl/projekty-aktow-prawnych/prawo-karne/, s. 109.

ranemu lub pokrzywdzonemu dostępu do materiałów gromadzonych w śledztwie lub dochodzeniu, chyba że zachodzi potrzeba zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania lub ochrony ważnego interesu państwa. Po drugie, zgodnie z art. 321 § 1 k.p.k., jeżeli po zakończeniu postępowania którakolwiek ze stron złożyła stosowny wniosek, organ ma obowiązek powiadamiać ją o możliwości przejrzenia akt i wyznaczyć termin do zapoznania się z nimi. Jednocześnie, udostępniając akta, musi on wskazać, jaka część z nich zostanie przekazana do sądu, stosownie do wymogów określonych w art. 334 § 1 k.p.k.⁴⁵ Po trzecie, zgodnie z art. 321 § 5 k.p.k. strony, niezależnie od prawa do złożenia wniosków dowodowych, mogą w terminie 3 dni od dnia zapoznania się z materiałami postępowania żądać uzupełnienia materiału dowodowego, który ma być przekazany sądowi wraz z aktem oskarżenia, o określone dokumenty zawarte w aktach sprawy. Organ procesowy może oddalić wnioski dowodowe także wtedy, gdy cele postępowania przygotowawczego z art. 297 § 1 k.p.k., zostały osiągnięte, a wnioski te nie mają wpływu na zakres ustaleń wskazanych w art. 297 § 1 pkt 5 k.p.k. Nie uwzględniając żądania strony, prokurator przekazuje złożone wnioski dowodowe do sądu wraz z aktem oskarżenia. Co jednak istotne, nie ma on możliwości nieuwzględnienia wniosku o uzupełnienie materiałów przekazywanych do sądu o określone dokumenty znajdujące się w aktach sprawy (art. 334 § 2 k.p.k.).

Warto zastanowić się, czy rozwiązanie przyjęte przez ustawodawcę w dostatecznym stopniu zabezpiecza interesy podejrzanego. W doktrynie wyrażane są bowiem obawy, że prokurator świadomie bądź nieświadomie pominie część dowodów odciażających, a zdawanie się w tym zakresie wyłącznie na aktywność stron można uznać za założenie bardzo idealistyczne⁴⁶.

Samo zapoznanie z materiałami postępowania przygotowawczego jest czynnością fakultatywną, uzależnioną od złożenia wniosku przez podejrzanego (jego obrońcę). Jak zostało to już wskazane, o uprawnieniu z art. 321 § 1 k.p.k. podejrzany jest informowany przed pierwszym przesłuchaniem, czyli na wczesnym etapie postępowania. Nie można jednak ignorować faktu, że od momentu wszczęcia do zakończenia postępowania przygotowawczego może minąć znaczny okres. Co prawda podejrzany otrzymuje formularz pouczenia, ale jak słusznie podkreśla się w orzecznictwie, formularz ten „należy zawsze dostosować do realiów danej sprawy”⁴⁷. W związku z tym rozsądnym rozwiązaniem — w zależności od okoliczności⁴⁸ — byłoby powtórne poinformowanie podejrzanego o prawie do złożenia wniosku o końcowe zapoznanie się z materiałami postępowania przed

⁴⁵ Art. 321 § 1 k.p.k.

⁴⁶ A. Lach, *Ocena projektu ustawy o zmianie ustawy — Kodeks postępowania karnego, Kodeks karny i niektórych innych ustaw*; [http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/753534AA9B57BA87C-1257B4200324075/\\$file/ppc_1-2013.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/753534AA9B57BA87C-1257B4200324075/$file/ppc_1-2013.pdf), s. 66.

⁴⁷ Wyrok SN z dnia 5 grudnia 2012 r., III KK 122/12; OSNKW 2013, nr 1, poz. 9.

⁴⁸ Np. jeżeli podejrzany nie ma obrońcy, a jednocześnie nie złożył wniosku z art. 321 § 1 k.p.k.

planowanym zakończeniu śledztwa lub dochodzenia oraz wyjaśnienie mu znaczenia tej czynności⁴⁹.

Ostatnim przepisem, który nakazuje organom prowadzącym postępowanie przygotowawcze poinformować podejrzanego o jego prawach i obowiązkach jest, dodany ustawą nowelizującą, art. 334 § 5 k.p.k. Wraz z zawiadomieniem o przesłaniu aktu oskarżenia do sądu oskarżyciel publiczny ma obowiązek pouczyć podejrzanego o treści art. 343 i 343a k.p.k. Pierwszy ze wskazanych przepisów odnosi się do trybu rozpatrywania wniosku z art. 335 k.p.k. Natomiast art. 343a k.p.k. określa sposób procedowania w zakresie wniosku z art. 338a k.p.k.

Porównując brzmienie art. 334 § 5 k.p.k. z treścią obowiązującego do dnia 30 czerwca 2015 r. art. 334 § 2 k.p.k.⁵⁰, widać wyraźnie, że ustawodawca starał się poprawić mankamenty obecnie obowiązującej regulacji. Wydaje się jednak, że w dalszym ciągu w sposób nie całkiem przemyślany (i dostosowany do okoliczności sprawy) wybiera uprawnienia przyszłego oskarżonego, o których należy pouczyć go wraz z zawiadomieniem o przesłaniu aktu oskarżenia.

Po pierwsze, o warunkach uwzględnienia wniosku o skazanie bez rozprawy podejrzany powinien zostać poinformowany znacznie wcześniej, tj. w chwili zawierania porozumienia z art. 335 § 1 lub 2 k.p.k. Jak już zostało to bowiem wskazane, minimum uczciwości wymaga, by przed zawarciem porozumienia wiedział on m.in., że sąd może nie uwzględnić wniosku o skazanie bez rozprawy, pokrzywdzony może sprzeciwić się uwzględnieniu wniosku z art. 335 k.p.k., a także że istnieje możliwość nałożenia na niego obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę również wtedy, gdy nie stosuje się art. 46 k.k. Kompromis odnośnie do kar i innych środków reakcji prawnokarnej czy w sprawie kosztów procesu powinien być zawierany w warunkach gwarantujących równość, czyli gdy obie strony mają świadomość, że niezależnie od postawy podejrzanego i złożonych przez niego wyjaśnień wniosek o skazanie bez rozprawy może nie zostać uwzględniony.

⁴⁹ R. Ponikowski zauważa, że „pouczenie podejrzanego o prawie złożenia wniosku o końcowe zapoznanie z zebranymi materiałami sprawy, wraz z wręczeniem mu na piśmie wykazu uprawnień podczas jego pierwszego przesłuchania w charakterze podejrzanego [...] sprawia, że w stresującej dla niego sytuacji z własnej inicjatywy wniosku takiego na ogół nie składa, a późniejsze jego złożenie zdarza się raczej rzadko. R. Ponikowski *Granice jawności wewnętrznej i zewnętrznej przygotowawczego stadium postępowania karnego*, [w:] J. Skorupka (red.), *Jawność procesu karnego...*, s. 203–204.

⁵⁰ Przepis ten nakazywał wraz z informacją o przesłaniu aktu oskarżenia do sądu pouczyć podejrzanego o treści przepisów art. 335 i 387 k.p.k. W doktrynie krytykowano takie rozwiązanie, wskazując, że informacja o treści art. 335 k.p.k. jest „niewielko spóźniona”, ponieważ podejrzany otrzymywał ją dopiero po zakończeniu śledztwa lub dochodzenia, czyli w momencie, gdy nie mógł już negocjować z prokuratorem warunków skazania bez rozprawy albo jeżeli wniosek z art. 335 k.p.k. został już złożony. Por. P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek (red.), *Kodeks postępowania karnego...*, s. 304.

Po drugie — na co wstępnie już zwrócono uwagę — ustawodawca niepotrzebnie przeniósł pouczenia o prawie złożenia wniosku o dobrowolne poddanie się odpowiedzialności karnej (art. 338a i 387 k.p.k.) z art. 334 k.p.k. do art. 300 § 1 k.p.k.⁵¹ Poinformowanie podejrzanego o treści art. 338 a i 387 otwiera drogę do realnego skorzystania z instytucji dobrowolnego poddania się odpowiedzialności karnej⁵², którą tradycyjnie wiąże się z postępowaniem jurysdykcyjnym. Oczywiście nic nie stoi na przeszkodzie, by oskarżony już na etapie postępowania przygotowawczego złożył wniosek o dobrowolne poddanie się odpowiedzialności karnej⁵³. Nie zawsze jednak jest to rozwiązanie dla niego korzystne. W postępowaniu przed sądem ma on bowiem niewątpliwie lepszą pozycję negocjacyjną — zna przebieg postępowania przygotowawczego, wie, jakim materiałem dowodowym dysponuje oskarżyciel, najprawdopodobniej orientuje się, jakie stanowisko mógłby zająć pokrzywdzony oraz może korzystać z pomocy obrońcy niezależnie od posiadanych środków⁵⁴. Zasadne byłoby zatem przywrócenie rozwiązania sprzed nowelizacji k.p.k. z dnia 20 lutego 2015 r. i pouczenie oskarżonego o możliwości złożenia wniosku o dobrowolne poddanie się odpowiedzialności karnej (art. 338a i 387 k.p.k.), łącznie z wyjaśnieniem sposobu procedowania w zakresie tego wniosku. Taki krok miałby dwie zalety. Pouczenie dostosowane byłoby do etapu procesu, na którym możliwe jest wykorzystanie informacji w nim zawartych. Ponadto oskarżony w jednym pouczeniu otrzymywałby kompleksową informację dotyczącą możliwości i warunków dobrowolnego poddania się odpowiedzialności karnej. Takie rozwiązanie dostarczyłoby mu odpowiedniej wiedzy w momencie, w którym może ona okazać się przydatna, a dodatkowo w sposób, który zapewnia większą efektywność pouczenia.

Po trzecie, warto byłoby rozważyć, czy pouczenie o uprawnieniu z art. 80a k.p.k. nie powinno nastąpić wcześniej niż z chwilą doręczenia oskarżonemu odpisu aktu oskarżenia. Złożenie wniosku o wyznaczenie obrońcy z urzędu nie wstrzymuje biegu postępowania, a samo wyznaczenie obrońcy nie jest przecież automatyczne. Im wcześniej oskarżony złoży taki wniosek, tym szybciej będzie mógł uzyskać profesjonalną poradę prawną, co będzie szczególnie korzystne, jeżeli zamierza skorzystać z dobrowolnego poddania się odpowiedzialności karnej w trybie art. 338a k.p.k. Rozpoznanie wniosku, który został złożony, zanim prezes sądu ocenił, czy skarga oskarżyciela spełnia warunki formalne, mogłoby zostać odroczone do chwili zakończenia czynności z art. 337 k.p.k.

⁵¹ Zmiany tej dokonano ustawą z dnia 20 lutego 2015 r. W projekcie nowelizacji k.p.k. z dnia 27 września 2013 r. wraz z informacją o skierowaniu aktu oskarżenia do sądu oskarżonego pouczano o treści przepisów art. 338a i 387 k.p.k.

⁵² J. Kosowski, *Zasada informacji prawnej...*, s. 166.

⁵³ Odmienne S. Steinborn, *Porozumienia w polskim procesie karnym. Skazanie bez rozprawy i dobrowolne poddanie się odpowiedzialności karnej*, Kraków 2005, s. 175.

⁵⁴ Por. art. 80a k.p.k.

Celem niniejszego opracowania było ustalenie, czy zmiany w Kodeksie postępowania karnego, które weszły w życie 1 lipca 2015 r., gwarantują, że podejrzany otrzyma niezbędne i rzetelne informacje o swoich prawach i obowiązkach w postępowaniu przygotowawczym. Odpowiedź na to pytanie jest tylko w części pozytywna. Treść znowelizowanych przepisów rodzi bowiem istotne zastrzeżenia dotyczące zarówno kwestii merytorycznych, jak i sposobu przekazywania informacji osobie podejrzanej i podejrzanemu.

W odniesieniu do osoby podejrzanej za istotny mankament należy uznać, po pierwsze, zróżnicowanie jej sytuacji w zależności od tego, czy występując w procesie jako świadek, zeznaje po raz pierwszy w postępowaniu przygotowawczym czy jurysdykcyjnym. Trudno stwierdzić, czym kierował się ustawodawca, uzależniając charakter pouczenia o prawie do nieobciążania się z art. 183 § 1 k.p.k. (bezwzględny albo względny) od etapu postępowania, na którym składa ona zeznania. Po drugie, wątpliwości rodzi brak wyraźnego, zrozumiałego i udzielanego możliwie najszybciej pouczenia osoby zatrzymanej o prawie do milczenia.

Jednoznacznie pozytywnie nie można ocenić również pouczeń podejrzanego w toku postępowania przygotowawczego. Zmiany wprowadzone ustawą z dnia 27 września 2013 r. i 20 lutego 2015 r. należy uznać generalnie za krok w dobrym kierunku. Niemniej niezupełnie przemyślany wydaje się katalog pouczeń sformułowany w art. 300 § 1 k.p.k. Nie wszystkie informacje, które się w nim znajdują, są potrzebne na tak wczesnym etapie postępowania (np. pouczenie o treści art. 387 k.p.k.). Ponadto ustawodawca — mimo postulatów zgłaszanych w doktrynie⁵⁵ — nie zdecydował się na wprowadzenie w art. 300 § 1 obligatoryjnego obowiązku pouczenia podejrzanego o zasadach, na jakich mógłby on aktywnie uczestniczyć w czynnościach śledztwa lub dochodzenia. Rozwiązanie to jest w jawnej sprzeczności z zasadniczym celem nowelizacji k.p.k., za jaki zgodnie uznaje się zwiększenie kontrydiktoryjności postępowania⁵⁶. Tymczasem to właśnie w kontrydiktoryjnym procesie podejrzanemu (oskarżonemu) należy zapewnić uzyskanie niezbędnej wiedzy o czynnościach śledztwa lub dochodzenia, żeby mógł skuteczniej walczyć o korzystne dla siebie rozstrzygnięcie. Samo przemodelowanie zasad, na jakich może on uzyskać dostęp do akt sprawy, nie jest wystarczające.

⁵⁵ R. Ponikowski, *Granice jawności wewnętrznej...*, s. 207.

⁵⁶ Jest to tym bardziej widoczne, jeżeli zauważy się, że pokrzywdzony w trybie art. 300 § 2 k.p.k. jest informowany o zasadach udziału w czynnościach postępowania przygotowawczego. W rozporządzeniu MS z dnia 11 czerwca 2015 r. w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach podejrzanego w postępowaniu karnym ustawodawca jedynie częściowo zrealizował w tym zakresie postulaty doktryny. Podejrzanego należy bowiem poinformować o prawie do złożenia wniosków o dokonanie czynności śledztwa lub dochodzenia (art. 315 § 1 k.p.k.) oraz o uprawnieniu z art. 316 § 3 k.p.k. Wzór pouczenia w dalszym ciągu nie zawiera jednak informacji o tym, czy może on wziąć udział we wnioskowanej czynności.

Zastrzeżenia budzi również skrajnie formalistyczne traktowanie pouczeń procesowych⁵⁷. Przyjmuje się, że skoro określonej osobie wręczono odpowiedni formularz, to jest ona niejako automatycznie świadoma praw i obowiązków procesowych. Warto jednak zauważyć, że nie zawsze formalnie prawidłowe pouczenie podejrzanego o jego uprawnieniach jest wystarczające. W orzecznictwie ETPC i prawie unijnym⁵⁸ zwraca się uwagę na kategorię podejrzanych szczególnie narażonych na pokrzywdzenie (*vulnerable suspects*), którzy nie są w stanie „prawidłowo ocenić swojej sytuacji i zrozumieć procesowych konsekwencji rezygnacji z prawa do milczenia i prawa do skonsultowania się z obrońcą”⁵⁹. Dotychczas ETPC do grupy podejrzanych wymagających specjalnego traktowania zaliczył m.in. osoby poniżej 18. roku życia⁶⁰ oraz uzależnione od alkoholu⁶¹. W odniesieniu do tej kategorii osób konieczne jest ustanowienie wyższych standardów w przeprowadzaniu czynności procesowych, a samego wręczenia im formularza czy przytoczenia treści przepisu nie można uznać za wystarczające. Powyższe należy w szczególności odnieść do informacji o prawie do milczenia, posiadania obrońcy oraz braku obowiązku samooskarżania się. Jeżeli organ procesowy nie zadbał, aby wskazane osoby w należyтым stopniu zrozumiały swoje prawa i obowiązki procesowe, ale starał się wykorzystać ich przymusowe położenie w celu przyspieszenia postępowania, to tak przekazanej informacji nie można uznać za spełniającą warunki określone w art. 16 k.p.k.

Na zakończenie warto podkreślić, że organy procesowe powinny zawsze pamiętać, że informacje przekazywane m.in. w oparciu o art. 244, 300 § 1 czy 334 § 5 k.p.k. stanowią swoiste „minimum informacyjne”. Ustawodawca wskazał bowiem w tych przepisach zasadniczo te prawa i obowiązki procesowe, które mają kluczowe znaczenie w większości konfiguracji procesowych i pomogą statystycz-

⁵⁷ Szerzej T. Spronken, *An EU-Wide...*, s. 38. Autorka zwraca uwagę, że podejrzanemu nie zapewnia się wystarczającej ilości czasu na zapoznanie się z pouczeniem i że dla organów procesowych istotny jest jedynie jego podpis na odpowiednim formularzu. Dodatkowo postawa organu procesowego i jego negatywne nastawienie ma istotny wpływ na efektywność pouczeń procesowych.

⁵⁸ Por. zalecenia Komisji Europejskiej z dnia 27 listopada 2013 r. w sprawie gwarancji procesowych dla osób wymagających szczególnego traktowania podejrzanych lub oskarżonych w postępowaniu karnym. Złożono również wniosek legislacyjny w sprawie wydania dyrektywy dotyczącej specjalnych gwarancji dla dzieci podejrzanych lub oskarżonych o przestępstwo; Komunikat Prasowy KE z dnia 27 listopada 2013 r.; europa.eu/rapid/press-release_IP-13-1157_pl.pdf.

⁵⁹ M. Wąsek-Wiaderek, *O dopuszczalności dowodowego wykorzystania wyjaśnień podejrzanego złożonych pod nieobecność obrońcy*, [w:] H. Kuczyńska et al. (red.), *Problemy wymiaru sprawiedliwości karnej. Księga jubileuszowa Profesora Jana Skupińskiego*, Warszawa 2013, s. 548.

⁶⁰ Wyrok ETPC z dnia 11 grudnia 2008 r. w sprawie 4268/04 Panovits przeciwko Cyprowi; echr.ketse.com/doc/4268.04-en-20081211/view/; wyrok ETPC z dnia 27 listopada 2008 r. w sprawie 36391/02 Salduz przeciwko Turcji; echr.ketse.com/doc/36391.02-en-20081127/view/.

⁶¹ Wyrok ETPC z dnia 31 marca 2009 r. w sprawie 20310/02 Płonka przeciwko Polsce; ms.gov.pl/orzeczenia-etpcz.

nemu podejrzanemu zrozumieć jego sytuację procesową, a w konsekwencji podjąć efektywną obronę. Jednakże zakres, w jakim organy procesowe są zobowiązane do udzielenia podejrzanemu informacji, każdorazowo wyznaczają okoliczności danej sprawy. Uwzględniając stopień jej skomplikowania, czynności, jakie zostały dokonane oraz ewentualną nieporadność podejrzanego, organ prowadzący postępowanie musi zatem w miarę potrzeby, zgodnie z art. 16 § 2 k.p.k., pouczyć go w ponadstandardowym zakresie. Zaniechanie takiego pouczenia pozbawia normę wyrażoną w art. 16 § 2 k.p.k. praktycznej efektywności oraz w niezasadny sposób limituje obowiązującą w postępowaniu karnym zasadę lojalności procesowej.

SUSPECT'S RIGHT TO INFORMATION AFTER THE AMENDMENT OF THE CODE OF CRIMINAL PROCEDURE

Summary

The article discusses the suspect's right to information in pre-trial proceedings. Although undoubtedly the judicial proceeding is the crucial part of a criminal trial, the importance of the investigative phase cannot be underestimated. This is mainly due to the fact that the Code of Criminal Procedure does not limit the court in basing its judgement on evidence gathered during investigation. For that reason guaranteeing the suspect the right to information at the initial stage of the proceedings is very important from the point of view of effective defence. The authors present and critically assess recent changes in the Code of Criminal Procedure, which entered into force on 1st July 2015 as a part of far-going amendments maximalising the adversariality of a criminal trial in Poland. The article aims to establish whether the above-mentioned amendments guarantee that the suspect receives clear, adequate and comprehensive information about his rights and duties in preliminary proceedings. The authors' evaluation is generally positive. Nonetheless, they identify several important flaws in the amended provisions concerning the adequacy of provided information that should be eliminated.